

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Νομική Σχολή – Π.Μ.Σ. Ποινικών Επιστημών
Ειδίκευση: Ποινικό Δίκαιο και Ποινική Δικονομία
Ειδικά Θέματα Ποινικού Δικονομικού Δικαίου

Δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης του κατηγορουμένου.

Εισηγητής : Νίκος Ανδρεανίδης

Επιβλέπον Καθηγητής: Αλέξανδρος Δημάκης & Αριστομένης Τζαννετής

Ακαδημαϊκό έτος : 2023-2024, Β' εξάμηνο

Αθήνα, 29 Απριλίου 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I.	Εισαγωγή.....	3
II.	Η αναγνώριση της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης.....	4
III.	Το ρυθμιστικό περιεχόμενο της αρχής.....	5
	1. Το στοιχείο του Εξαναγκασμού.....	5
	2. Το στοιχείο της παραπλάνησης	6
	3. Βίαιη απόσπαση αποδεικτικών μέσων.....	8
IV.	Το κριτήριο του επιτρεπτού ή μη χαρακτήρα της ανακριτικής πράξης.....	11
V.	Περιστολή του πεδίου εφαρμογής της αρχής.....	13
VI.	Αυτοεπιβάρυνση στο πλαίσιο των Εσωτερικών Ερευνών.....	15
VII.	Το δυνητικό πεδίο εφαρμογής της αρχής κατά το ΕΔΔΑ.....	20
VIII.	Το πραγματικό πεδίο εφαρμογής της αρχής κατά το ΕΔΔΑ.....	25
IX.	Επίλογος.....	28
	Βιβλιογραφία.....	29

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ά.	άρθρο
ΑΠ	Άρειος Πάγος
παρ.	παράγραφος
ν.	νόμος
κλπ.	και λοιπά

Εισαγωγή

Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης αποτελεί εγγύηση για τη διατήρηση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας. Πρόκειται για ένα αυτοτελές δικονομικό δικαίωμα, το οποίο βρίσκεται σε σχέση επαλληλίας με το δικαίωμα σιωπής και σε πλήρη συνάφεια με το τεκμήριο αθωότητας. Αν και η προστασία της εν λόγω αρχής είχε αποκτήσει εξέχουσα θέση στο διεθνές νομοθετικό γίγνεσθαι, το ίδιο προνόμιο για τον κατηγορούμενο άργησε να ενσωματωθεί και να κατοχυρωθεί ρητώς στο ελληνικό εθνικό δίκαιο και στην καθημερινή πρακτική των δικαστηρίων της χώρας. Το ΕΔΔΑ, αναγνώριζε παγίως ως διεθνή πρότυπα και συστατικά της δίκαιης δίκης, κατ' άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, τα δικαιώματα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης του κατηγορουμένου, ενώ παρόμοιο σκοπό επιτέλεσε και το άρθρο 14 παρ. 3 περίπτωση ζ' του ΔΣΑΠΔ (Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα) το οποίο έχει κυρωθεί στην Ελλάδα με το Ν.2462/1997.

Η Ελλάδα, επηρεασμένη από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τα διεθνή νομοθετικά κείμενα, εισέφερε, τελικώς, την αρχή της μη αυτοενοχοποίησης στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και δη στο ά. 104 ΚΠΔ, όπως εισήχθη με το ν. 4620/2019, ως άμεσο απότοκο της αρχής «*ne po tenetur se ipsum accusare*» και βρίσκεται στην καρδιά του ά. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, σύμφωνα και με την υπ' αριθμ. 2/1999 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου¹.

Ως προς το νομοθετικό έρεισμα της αρχής έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις από νομολογία και θεωρία. Αφενός η Νομολογία, όπως έγινε σαφές και από την πρόσφατη απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου υπ' αριθμ. 2/2021², αναγνωρίζει ως θεμέλιο της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης την υπερνομοθετική κατοχύρωση αυτής στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Η θεωρία, όμως, κινείται προς αντίθετη κατεύθυνση και υποστηρίζει, πως υφίστανται Συνταγματικά θεμέλια, στα οποία βασίζεται η εν λόγω αρχή και τα οποία εντοπίζονται στα ά. 5 παρ. 1 (δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας) και ά. 2 παρ. 1 του Συντάγματος (σεβασμός της αξίας του ανθρώπου). Κατά μία άποψη³, το εύρος της συνταγματικής θεμελίωσης της αρχής εντοπίζεται στα ως άνω άρθρα συνδυαστικά με το άρθρο 20§1

¹ ΟΛ.ΑΠ 2/1999, ΝΟΜΟΣ

² ΟΛ.ΑΠ 2/2021, ΝΟΜΟΣ

³ Μπάκας Χ., Το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου, ΠΧ ΛΖ, σ. 498 επ.,

Συντάγματος, που αφορά στο δικαίωμα ακρόασης του κατηγορουμένου. Από την άλλη, έχει υποστηριχθεί⁴, ότι πρέπει να γίνεται επίκληση και του άρθρου ά. 7 παρ. 2 του Συντάγματος, σχετικά με την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ενώ, τέλος, κατά τη μάλλον κρατούσα άποψη⁵, γίνεται συνδυαστική επίκληση και της ΕΣΔΑ στο άρθρο 6, ώστε κρίνεται ελλιπές να περιορίζεται κανείς στη θεμελίωση της αρχής μόνο στο εσωτερικό, είτε κοινό είτε υπέρτερης νομοθετικής ισχύος, δίκαιο.

Η αναγνώριση της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης

Το έτος 1993, το ΕΔΔΑ στη γνωστή υπόθεση Funke κατά Γαλλίας⁶ αναγνώρισε για πρώτη φορά ρητώς, ότι το «προνόμιο» της μη αυτοενοχοποίησης και το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου αποτελούν συστατικά στοιχεία της δίκαιης δίκης. Από τότε μέχρι σήμερα, το Δικαστήριο εξετάζει την παραβίασή τους υπό το πρίσμα της παρ. 1 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, επισημαίνοντας ότι αυτά αποτελούν «conditio sine qua non» μιας δίκαιης διαδικασίας, την οποία η ως άνω διάταξη επιδιώκει, εν γένει, να διασφαλίσει.

Στην εν λόγω υπόθεση, ο προσφεύγων καταδικάσθηκε από τα εθνικά ποινικά δικαστήρια στην καταβολή προστίμου, λόγω της άρνησης του να αποκαλύψει και να παραδώσει στις εγχώριες τελωνειακές αρχές έγγραφα, τα οποία οι τελευταίες πίστευαν, ότι υπήρχαν χωρίς να είναι βέβαιες για αυτό. Οι αρχές, όμως, ούσες σε αδυναμία να τα εξασφαλίσουν με άλλα μέσα, επιχείρησαν να εξαναγκάσουν τον προσφεύγοντα να παράσχει ο ίδιος τις αποδείξεις για τα εγκλήματα, που φερόταν ότι είχε τελέσει, με αποτέλεσμα να παραβιαστεί το δικαίωμά του να σιωπήσει και να αρνηθεί να συμβάλει στην αυτοενοχοποίηση του.

Το ΕΔΔΑ, αναγνώρισε την ύπαρξη δεσμού μεταξύ των δύο παραγράφων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, δηλαδή του δικαιώματος σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης (παρ. 1) αφενός και της αρχής της «δίκαιης δίκης» (παρ. 2) αφετέρου και έκρινε

⁴ Ζησιάδης Β., Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου μετά την ανάκριση και στην κύρια διαδικασία,

⁵ Δαλακούρα Θ., Η σιωπή του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Αρμ. 1989, σελ. 317 επ και Τσόλκα Ο, Η αρχή 'nemo tenetur se ipsum prodere / accusare' στην ποινική δίκη, Δίκαιο και Οικονομία – Π.Ν. Σάκκουλας, 2002, σελ. 85-100

⁶ Funke v France, 1993, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57809%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57809%22]})

απαγορευμένη την αξιοποίηση των κτηθέντων αποδεικτικών μέσων, που ελήφθησαν κατά παραβίασή τους. Στην συγκεκριμένη υπόθεση, μάλιστα, το ΕΔΔΑ δέχτηκε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 και δεν προχώρησε στην εξέταση του άρθρου 6 παρ. 2 θεωρώντας την περιττή. Κρίθηκε, λοιπόν, ότι το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ προστατεύει παν πρόσωπο από τη δια εξαναγκασμού απόσπαση, εκ μέρους των αρχών, μιας ενοχοποιητικής, για το ίδιο, δήλωσης και μάλιστα ασχέτως του εάν η εις βάρος του ποινική διαδικασία είχε εν τέλει συνέχεια ή κατέληξε στην απαλλαγή του.

Το ρυθμιστικό περιεχόμενο της αρχής

Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης, λοιπόν, συνίσταται στην απαγόρευση των κρατικών αρχών να εξωθούν τα πρόσωπα, σε βάρος των οποίων διεξάγουν (προ)ανακριτική έρευνα, προκειμένου να καταθέτουν επιβαρυντικά για τα ίδια στοιχεία. Για τη στοιχειοθέτηση της ως άνω αρχής πρέπει να ερμηνευτούν ορισμένες έννοιες μέσα από τις οποίες γίνεται κατανοητό και το πεδίο εφαρμογής αυτής.

1. Το στοιχείο του Εξαναγκασμού

Με τον όρο εξαναγκασμό εννοούμε την απειλή ή την ενάσκηση σωματικής βίας ή και ψυχολογικής βίας. Εξαναγκασμός διακρίνεται σε άμεσο, που οδηγεί στην πλήρη εξουδετέρωση της βούλησης (*via absoluta*) και τον έμμεσο/ψυχικό, που κατευθύνει τη βούληση του καθού σε συγκεκριμένη κατεύθυνση (*via compulsiva*). Στον έμμεσο εξαναγκασμό υπάγεται και η σωματική βία, η οποία οδηγεί σε συγκεκριμένη πράξη ή παράλειψη, αλλά και ο φόβος ή η πίεση επιβολής μίας ποινικής κύρωσης, που λειτουργεί ως εξαναγκασμός. Κάθε μορφή εξαναγκασμού, που έχει ως αποτέλεσμα την κάμψη της βούλησης του ατόμου, απαγορεύεται ρητώς. Οι τρόποι αυτοί, οδηγούν στην καταστρατήγηση των δικαιωμάτων του ατόμου και δη της ελευθερίας αυτού να αποφασίσει αν και με ποιον τρόπο επιθυμεί να συμπράξει στην απόδειξη της αθωότητας του⁷.

Καίριο, στο σημείο αυτό, είναι να υπογραμμιστεί η υποχρέωση των αρχών να ενημερώνουν τον ύποπτο και τον κατηγορούμενο για το δικαίωμά τους σε μη αυτοενοχοποίηση. Αντιθέτως, σε περίπτωση άγνοιας του εν λόγω προνομίου, επειδή οι αρχές, περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά, παρέλειψαν να πληροφορήσουν για αυτό, υπάρχει μία μορφή εξαναγκασμού, διότι το άτομο έχοντας πλήρη άγνοια των

⁷ Παπακυριάκου Θ., Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης στην ελληνική έννομη τάξη υπό το φως της νεότερης νομολογίας του ΕΔΔΑ, 2009, σελ. 5 επ.

δικαιωμάτων του, εξαναγκάζεται να καταθέσει αυτοεπιβαρυντικά στοιχεία, νομίζοντας πως δεν έχει άλλη επιλογή. Μάλιστα, θα πρέπει η σχετική ενημέρωση να λαμβάνει χώρα την στιγμή της σύλληψης επί τόπου και να προηγείται πέραν οποιασδήποτε άλλης συζήτησης με το θιγόμενο⁸, ενώ εάν λάβουν χώρα αυτοεπιβαρυντικές δηλώσεις δεν θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και να αξιολογηθούν, ως παράνομα αποδεικτικά στοιχεία⁹.

Στη Γερμανική Θεωρία, γίνεται μια διάκριση μεταξύ απαγορευμένων και επιτρεπτών ανακριτικών πράξεων, όπου στις μεν πρώτες ο κατηγορούμενος εξαναγκάζεται να καταθέσει αυτοεπιβαρυντικά στοιχεία χωρίς οι αρχές να διαθέτουν, προφανώς, τέτοια δυνατότητα, ενώ δε στις επιτρεπτές πράξεις υποχρεούται να δείξει ανοχή στις νόμιμες ανακριτικές ενέργειες των οργάνων για συλλογή των αποδεικτικών στοιχείων¹⁰.

Κριτήριο, προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή αρχή είναι ο διαδραστικός ή μη χαρακτήρας της ανακριτικής πράξης, δηλαδή κατά πόσο απαιτείται η συμμετοχή του καθού στη συλλογή του ανακριτικού υλικού. Με βάση το κριτήριο αυτό, είναι προφανές ότι δεν μπορεί να εξαναγκαστεί κανένα πρόσωπο να συμμετάσχει ενεργητικά στη συλλογή επιβαρυντικών για το ίδιο στοιχείων. Αντιθέτως, επιτρέπεται η συλλογή στοιχείων τα οποία υπάρχουν ανεξαρτήτως της βουλήσεως του υποκειμένου της ανάκρισης. Τότε, το τελευταίο έχει την υποχρέωση ανοχής των ανακριτικών πράξεων και αντίστοιχα τα ανακριτικά όργανα υποχρέωση διενέργειάς τους, που απορρέει από το καθήκον αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας. Η περίπτωση του έμμεσου εξαναγκασμού απαγορεύεται πάντοτε, γιατί επί της ουσίας προϋποθέτει τη συμβολή του προσώπου για κάποια πράξη, αφού προς τα εκεί κατατείνει και ο ίδιος ο εξαναγκασμός.

2. Το στοιχείο της παραπλάνησης

Ζήτημα είχε δημιουργηθεί παλαιότερα, σχετικά με τις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι αυτοεπιβαρυντικές δηλώσεις δε λαμβάνονται με ευθέως εξαναγκαστικές

⁸ Καρράς Α., Κριτικές προσεγγίσεις στην Ποινική Δικονομική Νομολογία του Αρείου Πάγου κατά το έτος 2007, ΠΛογ 2007, σελ. 1493 επ

⁹ Παπακυριάκου Θ., Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης στην ελληνική έννομη τάξη υπό το φως της νεότερης νομολογίας του ΕΔΔΑ, 2009, σελ. 31 επ

¹⁰ Τριανταφύλλου Γ., Η ρύθμιση και η λειτουργία των ερευνών, 1993, σελ. 232 επ

μεθόδους αλλά με παραπλανητικές. Σύμφωνα με την κρατούσα στη θεωρία άποψη¹¹, η παραπλάνηση, αποτελεί μορφή εξαναγκασμού, καθώς το άτομο βρίσκεται σε πλάνη και δεν δρα εκουσίως και συνειδητά. Το στοιχείο της παραπλάνησης εμπεριέχεται στην έννοια του εξαναγκασμού και είναι άμεσα συνυφασμένο με αυτόν, καθώς ο ύποπτος ή κατηγορούμενος δεν καταθέτουν οικειοθελώς και επιβαρύνουν τους εαυτούς τους, χωρίς να γνωρίζουν, ότι κάποιο ανακριτικό όργανο τους παρακολουθεί ή τους έχει παγιδεύσει μέσω κάποιας συσκευής ηχογράφησης.

Οι συγκεκριμένες μέθοδοι, είναι αποδεκτός περιορισμός του δικαιώματος της μη αυτοενοχοποίησης μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν, δηλαδή, διενεργούνται με σκοπό την εξιχνίαση και εξάρθρωση μιας εγκληματικής οργάνωσης στο πλαίσιο διενέργειας ειδικών ανακριτικών πράξεων. Σε κάθε περίπτωση, τα όρια στην προστασία των δικαιωμάτων του καθού η έρευνα, πρέπει να τίθενται με απόλυτο σεβασμό στην αρχή της αναλογικότητας και να αφορούν είτε στις προϋποθέσεις είτε στον τρόπο και χρόνο δράσης των οργάνων, ανάλογα με το διωκόμενο έγκλημα¹².

Η προβληματική της αστυνομικής διείσδυσης, για παράδειγμα, είναι άμεσα συνυφασμένη με την ως άνω περίπτωση παραπλάνησης για το σκοπό της απόκτησης αποδεικτικών μέσων σε βάρος του καθού η έρευνα. Η περίπτωση των ειδικών ανακριτικών πράξεων αποτελεί ρήγμα στο προστατευτικό πεδίο της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης και για το λόγο αυτό προβλέπεται, ειδικώς, σε συγκεκριμένα άρθρα του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (254επ.), με αυξημένες εγγυήσεις προστασίας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου και μόνο για ρητώς και περιοριστικώς αναφερόμενα αδικήματα, που αποσκοπούν στην καταπολέμηση της βαριάς εγκληματικότητας και δη του οργανωμένου εγκλήματος.

Η εξαίρεση που προβλέπεται στην περίπτωση αυτή της «υφαρπαγής ενοχής»¹³ ρυθμίζεται από τα 2 κριτήρια που έχει θέσει το ΕΔΔΑ αφενός αυτό του υποκειμενικού (substantive test of incitement) και αφετέρου αυτό του διαδικαστικού ελέγχου (procedural test of incitement). Σε ένα πρώτο στάδιο, δηλαδή, ελέγχεται, αν το θύμα ωθήθηκε στην πράξη του από τα αστυνομικά όργανα ή αν απλώς προσέφεραν τη δυνατότητα διενέργειας μιας πράξης επί της οποίας υπήρχε μια ήδη ειλημμένη απόφαση από το δράστη. Στο δεύτερο στάδιο εξετάζεται, αν ο καθού μπορούσε να

¹¹ Τσόλκα Ό., Η αρχή «nemo tenetur», 2002, σελ. 166 επ

¹² Καμίνης Γ., Παράνομα αποδεικτικά μέσα, 1998, σελ. 216 επ

¹³ ΑΠ 819/2013, ΝΟΜΟΣ

προβάλλει δικονομικές ενστάσεις ως προς τον τρόπο συλλογής του αποδεικτικού υλικού και αν τα δικαστήρια, αντίστοιχα, προέβησαν σε πλήρη και επαρκή έλεγχο, στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης, της νομιμότητας και δικαιοσύνης της διαδικασίας.

3. Βίαιη απόσπαση αποδεικτικών μέσων

Στην πράξη είναι σύνηθες τα ανακριτικά όργανα να γνωρίζουν, ότι ορισμένα πειστήρια του εγκλήματος βρίσκονται μετά από την κατάποση τους στο εσωτερικό του ανθρώπινου σώματος¹⁴. Η γνώση τους αυτή προέρχεται είτε κατόπιν ιατρικής και δη ακτινολογικής εξέτασης του καθού είτε κατόπιν άμεσης παρατήρησης του επ' αυτοφώρω συλληφθέντος προσώπου¹⁵. Η βίαιη απόσπαση αυτών των αντικειμένων ως ανακριτική πράξη, δε ρυθμίζεται ρητά στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, αλλά ούτε και σε ειδικά ποινικά νομοθετήματα. Ενόψει της συνταγματικής απαγόρευσης των βασανιστηρίων στο άρθρο 7 καθίσταται εναργές, ότι το επιτρεπτό της διενέργειας μιας τέτοιας ανακριτικής μεθόδου εξαρτάται από τη θέσπιση ειδικών διατάξεων με αντίστοιχο περιεχόμενο.

Η χρήση εμετικών ή καθαρτικών φαρμάκων, προκειμένου να αποσπαστούν τα καταποθέντα αντικείμενα, είχε προκαλέσει διχογνωμία αναφορικά με τυχόν προσβολή του προστατευτικού πεδίου της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης. Κατά το αμερικανικό δίκαιο, θεωρείται απαράδεκτη ανακριτική ενέργεια, που όμως εκφεύγει του πεδίου προστασίας της αρχής μη αυτοενοχοποίησης. Αντιθέτως, η καταναγκαστική χρήση των ως άνω φαρμάκων, προκειμένου να αποβληθούν καταποθέντα αντικείμενα από το θιγόμενο, προσβάλλει κατάφωρα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και προσκρούει στον κανόνα του «fair play»¹⁶.

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη στη γερμανική θεωρία υποστηρίζεται και εκεί, ότι είναι εκτός του προστατευτικού πεδίου της αρχής, παρόμοιες με τις ως άνω, πρακτικές βίαιης επέμβασης στο ανθρώπινο σώμα και η εν λόγω άποψη στηρίζεται σε τρία επιμέρους επιχειρήματα. Αφενός, η καταναγκαστική πρόκληση εμέτου δεν συνιστά εξαναγκασμό στη διαμόρφωση βουλευτικής απόφασης αλλά είναι μια αντίδραση του σώματος, αφετέρου δεν πληρείται το στοιχείο του εξαναγκασμού σε σύμπραξη, καθώς το θιγόμενο πρόσωπο δεν έχει νοητική κυριαρχία επί της πράξεως.

¹⁴ Παπακυριάκου Θ, ό.π., 2009, σελ 198

¹⁵ Τριανταφύλλου Γ., Η ρύθμιση και η λειτουργία των ερευνών, 1993, σελ. 29 επ. και 112 επ

¹⁶ Rochin v. California 1952, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/>

Επιπλέον, για να στοιχειοθετηθεί η παραβίαση της αρχής απαιτείται να εντοπίζεται πνευματικός πειθαναγκασμός του ατόμου και όχι απλώς σωματικός, ο οποίος, όμως, είναι αδιάφορος για την εφαρμογή της εν λόγω αρχής. Σε κάθε όμως περίπτωση, αποτελεί κοινό τόπο, ότι οι συγκεκριμένες τεχνικές επιφέρουν πλήγμα στην αξία του ανθρώπου υποβιβάζοντάς τον σε αντικείμενο της ανακριτικής έρευνας και υπό αυτό το πρίσμα πρέπει, τέτοιες πράξεις, να ελέγχονται συνταγματικά ως προς τη νομιμότητά τους¹⁷.

Περαιτέρω, η προβληματική της λήψεως συστατικών στοιχείων του ανθρώπινου οργανισμού, με την αιμοληψία να συνιστά την κλασική μορφή επέμβασης στο ανθρώπινο σώμα, χρήζει μνείας σχετικά με την περίπτωση τυχόν αντίθεσης του καθού στη διενέργειά της. Η μόνη περίπτωση νομοθετικής ρύθμισης της οικείας ανακριτικής πράξης εντοπίζεται στον Κ.Ο.Κ.¹⁸, για να διακριβωθεί, αν οδηγός βρίσκεται επί την επήρεια οιοπνεύματος ή τοξικών ουσιών. Με τη ρήτρα υποχρεωτικότητας αφενός για τη λήψη αίματος και αφετέρου για την ανοχή της πράξεως αυτής από τον οδηγό, φαίνεται να καθίσταται επιτρεπτή η συγκεκριμένη ενέργεια, ενώ το ζητούμενο για την επίκληση της προστασίας της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης είναι το κατά πόσο η πράξη αυτή έχει ή όχι διαδραστικό χαρακτήρα. Είναι προφανές, ότι το αίμα ως συστατικό στοιχείο του ανθρώπινου οργανισμού ενυπάρχει σε αυτόν χωρίς να επηρεάζεται από κάποια ιδιαίτερη ενέργειά του και είναι δυνατόν να ληφθεί και χωρίς την προσωπική συμβολή του θιγομένου και άρα δεν ενέχει η συγκεκριμένη ανακριτική πράξη χαρακτήρα διαδραστικότητας..

Εξέχουσα θέση στη συγκεκριμένη προβληματική κατέχει η υπόθεση ΕΔΔΑ **Jalloh κατά Γερμανίας**» της 11.07.2006¹⁹. Μέχρι την έκδοση της συγκεκριμένης απόφασης, το ΕΔΔΑ θεωρούσε, ότι η εμβέλεια του δικαιώματος της μη αυτοενοχοποίησης περιλάμβανε την απαγόρευση εξαναγκασμού είτε σε αυτοεπιβαρυντικές δηλώσεις είτε σε προσκόμιση αυτοεπιβαρυντικών εγγράφων. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, κρίθηκε για πρώτη φορά, ότι συνιστά προσβολή του δικαιώματος και η βίαιη

¹⁷ Παπακυριάκου Θ, ό.π., 2009, σελ. 200

¹⁸ Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας, άρθρο 42 §3, §4

¹⁹ Jalloh v Germany, 2006,
<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22fulltext%22:%22Jalloh%22,%22itemid%22:%222001-76307%22>}}

απόσπαση του αποδεικτικού στοιχείου, που ενοχοποιεί το θιγόμενο ανεξαρτήτως προηγούμενης ή ταυτόχρονης απόσπασης και μιας αυτό επιβαρυντικής δήλωσης.

Εν προκειμένω, ο θιγόμενος κατάπιε, πριν συλληφθεί επ' αυτοφώρω, τις ναρκωτικές ουσίες, που διακινούσε, με αποτέλεσμα η απόσπαση του αποδεικτικού στοιχείου να λάβει χώρα μέσω χρήσεως εμετικού φαρμάκου, προκειμένου να εξαχθεί το περιεχόμενο του στομάχου του ως αποδεικτικό στοιχείο. Το Δικαστήριο, έκρινε, πως το αποδεικτικό μέσο και ο τρόπος απόκτησης αυτού είναι **δυσανάλογης εντάσεως σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό**, κάνοντας στάθμιση πολλαπλών κριτηρίων, όπως το δημόσιο συμφέρον, το είδος και η ένταση των μέσων εξαναγκασμού, οι διαδικαστικές εγγυήσεις των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου και η αποδεικτική αξιοποίηση του βίαια αποσπώμενου επιβαρυντικού στοιχείου. Άφησε, δηλαδή, να εννοηθεί, ότι προκρίνεται το απαγορευμένο της εκάστοτε ανακριτικής πράξης, λόγω της προστασίας του δικαιώματος της μη αυτοενοχοποίησης, μόνο αν το μέσο εξαναγκασμού εμφανίζει **πρόδηλα δυσανάλογη** ένταση σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Η δυσαναλογία στη συγκεκριμένη υπόθεση έγκειται στο ότι **i)** έγινε χρήση οξύτατων μέσων άμεσου σωματικού καταναγκασμού, **ii)** το αποδεικτικό στοιχείο που αποκτήθηκε μέσω του καταναγκασμού, **iii)** αποτέλεσε το κύριο στοιχείο της καταδίκης του θιγόμενου, **iv)** επρόκειτο για αδίκημα ναρκωτικών μικρής βαρύτητας και **v)** διαπιστώθηκαν ουσιώδεις ανεπάρκειες όσον αφορά τις διαδικαστικές εγγυήσεις, αφού δεν αποδείχθηκε ότι έγινε λήψη ιατρικού ιστορικού του θιγόμενου, πριν τη βίαιη χορήγηση των εμετικών, τα οποία θα μπορούσαν να του προκαλέσουν βλάβη της υγείας του.

Πέραν της παραβίασης της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης, το ΕΔΔΑ δέχθηκε ακόμα, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ λόγω της απάνθρωπης μεταχείρισης του θιγόμενου, αλλά και της δίκαιης δίκης καθαυτής, δηλαδή της 2^{ης} παραγράφου του ά. 6 ΕΣΔΑ, αφού ως κεντρικό αποδεικτικό στοιχείο αξιοποιήθηκε ένα παρανόμως αποκτηθέν.

Το κριτήριο του επιτρεπτού ή μη χαρακτήρα της ανακριτικής πράξης

Μερίδα της ελληνικής θεωρία²⁰ αλλά και η νομολογία²¹ προσεγγίζουν την προβληματική της οριοθέτησης της νόμιμης ανακριτικής δράσης με γνώμονα την εκ του νόμου υποχρέωση του θιγόμενου προσώπου να ανεχθεί ή να υποστεί τη διενέργεια πράξεων δικονομικού καταναγκασμού. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι η εξουσία άσκησης καταναγκασμού θεμελιώνεται στην «υποχρέωσης ανοχής» διενέργειας ανακριτικών πράξεων, την οποία υπέχει το θιγόμενο πρόσωπο, εφόσον πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις για τη διενέργειά τους. Η, εν λόγω, ασκούμενη βία λαμβάνει, δηλαδή, τη μορφή άμεσου καταναγκασμού και συνίσταται στη βίαιη κάμψη της προβαλλόμενης αντίστασης που εξαναγκάζει τον ανθιστάμενο να συμμορφωθεί προς την ανωτέρω υποχρέωσή του, δηλαδή να ανεχθεί την ανακριτική πράξη παθητικά. Αντίθετα, απαγορεύεται η άσκηση έμμεσου καταναγκασμού σε ενέργεια και ειδικότερα σε επιχείρηση υλικών πράξεων εκ μέρους του κατηγορουμένου/υπόπτου με απειλή κυρώσεων ή βίας, αφού παραβιάζεται το δικαίωμά του να μη συμβάλλει ενεργητικά στη συλλογή επιβαρυντικών για τον ίδιο στοιχείων. Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι καθοριστικό κριτήριο οριοθέτησης μεταξύ του επιτρεπτού ή μη του καταναγκασμού, σύμφωνα με την προεκτεθείσα άποψη, λαμβάνεται η εξαναγκασθείσα συμπεριφορά του θιγόμενου προσώπου²².

Αντιρρήσεις, ωστόσο, κατά της ως άνω θεωρίας, προκύπτουν κατ' αρχήν από την ίδια τη διάταξη του άρθρου 257 παρ. 2 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, όπου ορίζεται, πως τα ανακριτικά όργανα προβαίνουν σε άσκηση καταναγκασμού, μόνο εφόσον προηγουμένως δώσουν τη δυνατότητα στον καθού η έρευνα να αποφύγει τις βλαπτικές για τον ίδιο συνέπειες από τη χρήση βίας. Έτι δε μάλλον, η έννοια της «υποχρέωσης ανοχής» δεν αφορά σε πραγματική υποχρέωση του ατόμου να ανεχθεί τη διενέργεια της ανακριτικής πράξης, αλλά, μάλλον, στη δυνατότητά του να συμβάλει στο έργο των αρχών προκειμένου να μην γίνει χρήση του δικαιώματος των τελευταίων για ενάσκηση άμεσου καταναγκασμού. Ο όρος ανοχή, λοιπόν, αφενός απέχει από την κλασική γλωσσική του έννοια καθόσον περιλαμβάνει και υλικές ενέργειες του θιγόμενου, αφετέρου η επαπειλούμενη άσκηση βίας συνιστά μια

²⁰ Τριανταφύλλου Γ., ό.π., 1993, σελ. 232 επ.

²¹ 125/1993 Συμβ.Πλημ.Λαρισας, Αρμ. 1993, σελ. 758, βλ. παρακάτω

²² Κρατούσα άποψη στη γερμανική νομολογία

μορφή έμμεσου καταναγκασμού στην περίπτωση, που το θιγόμενο πρόσωπο συμβάλλει τελικά στη διενέργεια της επιβαρυντικής για το ίδιο πράξη με σκοπό να αποφύγει την άσκηση βίας, ώστε καταλήγει τελικά το πρόσωπο να καθίσταται «όργανο» του ανακρίνοντος.

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές, ότι το είδος της εξαναγκασθείσας συμπεριφοράς, αν δηλαδή είναι προϊόν άμεσου ή έμμεσου καταναγκασμού, δε συνιστά ασφαλές κριτήριο για τη διάκριση μεταξύ επιτρεπτού η μη της ανακριτικής πράξης²³. Αντιθέτως, αποφασιστικό **κριτήριο προκρίνεται ο διαδραστικός ή μη χαρακτήρας της ανακριτικής πράξης**, δηλαδή κατά πόσο το εκάστοτε επιδιωκόμενο αποτέλεσμα συγκαθορίζεται ή όχι από τη βουλευτική απόφαση του θιγόμενου προσώπου. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές, ότι η ενεργοποίηση της νοητικής και της σωματικής λειτουργίας του προσώπου, προκειμένου να συλλεγούν επιβαρυντικά σε βάρος του στοιχεία δεν μπορεί να εξαναγκαστεί με οποιοδήποτε τρόπο. Όταν, αντιθέτως, η ανακριτική πράξη δεν έχει διαδραστικό χαρακτήρα, τότε η πρόβλεψη της δυνατότητας άσκησης καταναγκασμού, με την επιφύλαξη της αρχής της αναλογικότητας και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, δεν συγκρούεται με το δικαίωμα αυτοκαθορισμού των θιγόμενων²⁴.

Επιπλέον, του ως άνω άμεσου καταναγκασμού διακρίνεται σαφώς ο έμμεσος, ο οποίος αξιώνει τη συμβολή του καθού στρέφεται η ανακριτική πράξη, για την επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Η συμβολή αυτή, επιτυγχάνεται με απειλή κυρώσεων κατά των θιγομένου, οι οποίες, υπό το πρίσμα της αρχής της απαγόρευσης αυτοεπιβάρυνσης, κρίνονται ως «εξαναγκαστικά μέσα», που επιδρούν σαφώς στη βουλευτική απόφασή του και παραβιάζουν ευθέως το δικαίωμά του να μην αυτοενοχοποιείται. Το δικαίωμα των αρχών σε ενάσκηση καταναγκασμού έχει εξαιρετικό χαρακτήρα, δηλαδή όταν δεν απαιτείται σύμπραξη του θιγομένου, απορρέοντας από το γενικό καθήκον των ανακριτικών οργάνων σε αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας²⁵.

Περαιτέρω, πρέπει να επισημανθεί, πως η απαγόρευση κτήσης αποδεικτικών στοιχείων κατά **παράβαση της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης** θα πρέπει να **αφορά όλο το εύρος των αποδεικτικών μέσων και όχι μόνο την ομολογία**. Ο ύποπτος ή ο

²³ Παπακυριάκου Θ, ό.π., 2009, σελ 187

²⁴ Τριανταφύλλου Γ., ό.π., 1993, σελ. 233 επ

²⁵ Παπακυριάκου Θ, ό.π., 2009, σελ 187

κατηγορούμενος δεν καταθέτει μόνο μέσω της ομολογίας του, αλλά και μέσω των εγγράφων και λοιπών αντικειμένων, που τυχόν του ζητούν να προσκομίσει. Τέτοιου είδους αιτήσεις από τα (προ)ανακριτικά όργανα εντάσσονται στις πράξεις διαδραστικού χαρακτήρα, όπου απαιτείται και η συμμετοχή του καθού για τη συλλογή του αποδεικτικού υλικού, έχοντας ο τελευταίος τη δυνατότητα να κάνει χρήση του δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης και να αρνηθεί να συμπράξει.

Στο Βούλευμα 125/1993 Συμβ.Πλημ.Λαρισας²⁶, κάποιος, που ενεπλάκη σε αυτοκινητιστικό ατύχημα, δεν έφερε μαζί του τα απαραίτητα έγγραφα (άδεια δίπλωμα κλπ.) και του επιβλήθηκε διοικητικό πρόστιμο. Μετά από μερικές μέρες, τον κάλεσε στο τηλέφωνο η αστυνομία, για να προσκομίσει στο αστυνομικό τμήμα τα έγγραφα αυτά, ώστε να διαπιστωθεί αν αυτός είχε προβεί και στην τέλεση κάποιων πλημμελημάτων πέραν των πταισμάτων σύμφωνα με τον ΚΟΚ, για τα οποία του επιβλήθηκε το πρόστιμο και επειδή εκείνος αρνήθηκε, σχηματίστηκε σε βάρος του δικογραφία για το αδίκημα της απείθειας. Στη συνέχεια, το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών, υιοθετώντας την πρόταση του εισαγγελέα, απάλλαξε τον κατηγορούμενο αναγνωρίζοντάς του, ότι έκανε χρήση του δικαιώματος στη μη αυτοεπιβάρυνση, αρνούμενος να συμμετάσχει σε μια επιβαρυντική για τον ίδιο διαδραστική προανακριτική πράξη.

Περιστολή του πεδίου εφαρμογής της αρχής

Εξέχουσας σημασίας έχει στο σημείο αυτό η αναφορά στη μεταστροφή, που έχει παρατηρηθεί σε διεθνές επίπεδο, όσον αφορά στο ρυθμιστικό πεδίο της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης. Η μέχρι πρότινος παγιωμένη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την απαγόρευση εξαναγκασμού του κατηγορουμένου να προσκομίζει αυτοεπιβαρυντικά για τον ίδιο αποδεικτικά μέσα και έγγραφα φαίνεται να παρουσιάζει ρήγμα λόγω της πρόσφατης νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με την υπόθεση **De Legé κατά Ολλανδίας του 2022**²⁷.

Σε αυτή, είχε ζητηθεί από τον προσφεύγοντα να παράσχει στις αρχές της Ολλανδίας ορισμένα έγγραφα, που σχετίζονταν με τη φερόμενη κατοχή του

²⁶ 125/1993 Συμβ.Πλημ.Λαρισας, Αρμ. 1993, σελ. 758

²⁷ De Legé v Netherlands, 2022

[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-219556%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22001-219556%22]})

τραπεζικών λογαριασμών στο εξωτερικό και δη στο Λουξεμβούργο. Το τελευταίο, λόγω της αυστηρής νομοθεσίας του περί του τραπεζικού απορρήτου δεν έδινε πληροφορίες για τα στοιχεία των κατόχων των εγχώριων τραπεζικών λογαριασμών παρά μόνο με τη συγκατάθεση αυτών. Ο επιθεωρητής της εφορίας απέστειλε γραπτό αίτημα στον καθού, για να του γνωστοποιήσει συγκεκριμένα στοιχεία για τους λογαριασμούς, στο πλαίσιο διενεργούμενης έρευνας, επειδή αποδεικνυόταν από στοιχεία, που ήδη είχε στην κατοχή του, πως υπήρχαν λογαριασμοί στο Λουξεμβούργο με τα στοιχεία του ιδίου και της συζύγου του, έχοντας γνώση και των χρηματικών υπολοίπων αυτών. Η απόκρυψη από της ολλανδικές φορολογικές αρχές των ως άνω εισοδημάτων είχε ως συνέπεια να μην υπολογίζονται αυτά για τον προσδιορισμό συνολικού φόρου.

Ο καθού η έρευνα αρνήθηκε να συνδράμει, επειδή, όπως ανέφερε στην αρνητική του απάντηση, γνώριζε πως σε περίπτωση που το έπραττε θα του επιβαλλόταν πρόστιμο ως κύρωση και σύμφωνα με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ δεν είχε τέτοια υποχρέωση να αυτοενοχοποιηθεί. Ο επιθεωρητής τον απείλησε, πως αν δε συμμορφωθεί θα του επιβάλλει αύξηση στη φορολόγησή του, όπως και εν συνεχεία έπραξε, αφού δεν υπήρξε η απαιτούμενη συνδρομή από τον De Legé. Η ένσταση του καθού δεν είχε αποτέλεσμα και αναγκάστηκε να αποστείλει τα απαιτούμενα έγγραφα, εξαναγκαζόμενος από τη δικαστική απόφαση, που απειλούσε με την υποχρέωση πληρωμής υπέρογκων ποσών ως ποινή σε περίπτωση μη συμμόρφωσης σε συνδυασμό με την ήδη αυξημένη φορολόγησή του.

Η υπόθεση ήχθη ενώπιον του ΕΔΔΑ το οποίο προέβη σε μια ρηξικέλευθη, συγκριτικά με την έως τότε νομολογιακή τάση του, απόφαση. Το Δικαστήριο, έκρινε, πως η απαίτηση από της φορολογικές αρχές για προσκόμιση εγγράφων, για την εκ των προτέρων ύπαρξη των οποίων αυτές είναι σίγουρες δεν εμπίπτει εντός του προστατευτικού πεδίου του άρθρου 6 ΕΣΔΑ²⁸. Το Δικαστήριο διακρίνει αφενός τις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι αρχές απαιτούν την προσκόμιση εγγράφων, τα οποία πιστεύουν, ότι υπάρχουν χωρίς, ωστόσο, να είναι σίγουρες για αυτό και τις οποίες χαρακτηρίζει ως «fishing expeditions», δηλαδή στις οποίες «ψαρεύουν» τον καθού, ώστε είναι απαράδεκτος ο εξαναγκασμός του σε σύμπραξη λόγω του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίησή του. Από την άλλη, όταν οι αρχές είναι βέβαιες για την ύπαρξη κάποιου εγγράφου, στην κατοχή του καθού, ο τελευταίος, δε δύναται να

²⁸ De Legé v Netherlands, 2022, σκέψη 76

προβάλλει το εν λόγω δικαίωμά του, αλλά οφείλει να το προσκομίσει, ακόμη και αν αυτό πρόκειται να αποτελέσει επιβαρυντικό για τον ίδιο στοιχείο, που θα αξιοποιηθεί στη συνέχεια της ποινικής διαδικασίας.

Το ΕΔΔΑ, τελικώς, προβαίνει σε έναν παραλληλισμό της κατάθεσης του καθού ως κατηγορουμένου σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, με την προσκόμιση στις αρχές ενός εγγράφου το οποίο εκείνες δε γνώριζαν ότι υπήρχε, όπως ακριβώς δε θα γνώριζαν και ποιο θα ήταν το περιεχόμενο της καταθέσεως. Εφόσον, λοιπόν, εισφέρεται στη διαδικασία κάτι νέο για τις αρχές, που οι ίδιες δε το γνώριζαν, τότε ο καθού προστατεύεται από το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, διαφορετικά είναι υποχρεωμένος να ενεργήσει ακόμη και σε βάρος του προσκομίζοντας το ήδη γνωστό στις αρχές έγγραφο, που δε μπορούν όμως να λάβουν εκείνες με διαφορετικό τρόπο.

Παρατηρείται έτσι μια επικίνδυνη μεταστροφή της νομολογίας του ΕΔΔΑ, προς την κατεύθυνση της περιστολής του δικαιώματος της μη αυτοενοχοποίησης, διαπνεόμενη περισσότερο από σκοπιμότητα, αποβλέποντας στην εξιχνίαση περισσότερων αδικημάτων και αδιαφορώντας για τις διαδικαστικές δικλείδες ασφαλείας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, που μέχρι πρόσφατα υπερασπιζόταν.

Αυτοεπιβάρυνση στο πλαίσιο των Εσωτερικών Ερευνών

Ως εσωτερικές έρευνες νοείται το σύνολο των μέτρων που λαμβάνει μία επιχείρηση, για να εξασφαλίσει, εντός αυτής, την τήρηση των νόμων και των εταιρικών κανόνων. Κεντρική ιδέα της πρόβλεψης μηχανισμών «compliance», δηλαδή συμμόρφωσης, είναι η αποφυγή ή ο μετριασμός της ευθύνης του νομικού προσώπου για έκνομες συμπεριφορές, που αποδίδονται στο ίδιο το νομικό πρόσωπο ή στο δυναμικό που το απαρτίζει²⁹. Έτσι, διά των μηχανισμών κανονιστικής συμμόρφωσης πραγματώνεται η χρηστή εταιρική διακυβέρνηση, ενώ η διατήρηση τμήματος Compliance μπορεί να αξιολογηθεί θετικά κατά επιμέτρηση χρηματικών προστίμων κατά νομικών προσώπων³⁰.

²⁹ Buchert, 2017, 26· Rotsch, Criminal Compliance, ZIS 2010, 615

³⁰ BGH NZWiSt 2018, 379 με παρατηρήσεις Adick/Linke, <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=05.09.2017&Aktenzeichen=1%20StR%20198/17>

Οι εσωτερικές έρευνες αποτελούν ειδική μορφή ιδιωτικών ερευνών. Τα εκάστοτε ερευνητικά μέτρα λαμβάνονται στο πλαίσιο σχέσεων ιδιωτικού δικαίου και για τον λόγο αυτό είναι αδόκιμη η χρήση του όρου «ανακριτικές πράξεις» ιδιωτών, αφού ο όρος παραπέμπει αποκλειστικά σε κρατικές έρευνες και στις σχετικές διατάξεις του ΚΠΔ, που τις ρυθμίζουν³¹, οι οποίες, όμως, δεν εκτείνονται και στο πλαίσιο των σχέσεων ιδιωτικού δικαίου, όπως αυτές καθορίζονται εντός μια επιχείρησης. Η εν λόγω προβληματική, λοιπόν, συνδέεται με το γενικότερο πρόβλημα της νομιμότητας της δράσης ιδιωτών προς συλλογή αποδεικτικού υλικού για τη διερεύνηση ποινικών υποθέσεων, πριν ή παράλληλα με την ποινική διαδικασία³².

Ως επιχείρημα κατά της νομιμότητας των ιδιωτικών ερευνών προβάλλεται, ότι οι ιδιωτικές έρευνες αντιβαίνουν σε βασικές αρχές της ποινικής δικονομίας³³, όπως στην αρχή της αυτεπάγγελτης δίωξης του εγκλήματος, η οποία ως ειδικότερη έκφανση του κρατικού μονοπωλίου άσκησης βίας υποδηλώνει, ότι η δίωξη και διερεύνηση του εγκλήματος αποτελεί κρατική αρμοδιότητα, αλλά και στην αρχή της νομιμότητας. Κατά τη κρατούσα γερμανική θεωρία, ωστόσο, από το γεγονός, ότι η αρχή της αυτεπάγγελτης δίωξης του εγκλήματος δεν ισχύει απερίοριστα, αλλά γνωρίζει εξαιρέσεις, όπως στην περίπτωση των κατ' έγκληση διωκόμενων εγκλημάτων, υποστηρίζεται, ότι η συνεπίδραση ιδιωτών στην κρατική διαδικασία δίωξης και διερεύνησης του εγκλήματος δεν είναι ξένη.

Ζήτημα γεννάται δεδομένου ότι η λήψη των αναγκαίων, για την ανακάλυψη της παράνομης συμπεριφοράς του εργαζομένου στο πλαίσιο ιδιωτικών σχέσεων, μέτρων δεν συνιστά παράνομη προσβολή προσωπικότητας³⁴, συνεπώς ο εργαζόμενος κατ' αρχήν υποχρεούται να απαντήσει στις ερωτήσεις, που αφορούν

³¹ Τριανταφύλλου, Η ρύθμιση και η λειτουργία των ερευνών κατά τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, 1993, 82 επ

³² Κουκλουμπέρης Ν., Εσωτερικές έρευνες και αρχή της μη αυτοενοχοποίησης, Διαδικτυακό περιοδικό *The art of crime*, τ. 8 Μάιος 2020, σελ 80, <https://theartofcrime.gr/%ce%b5%cf%83%cf%89%cf%84%ce%b5%cf%81%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%ad%cf%81%ce%b5%cf%85%ce%bd%ce%b5%cf%82-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b1%cf%81%cf%87%ce%ae-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bc%ce%b7-%ce%b1%cf%85%cf%84/>

³³ Roxin/Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, 29. Aufl. 2017, § 12 Rn. 6 επ.

³⁴ Κουκλουμπέρης Ν., ό.π., σ. 87, με περαιτέρω παραπομπές σε θεωρία και νομολογία

στο πεδίο των καθηκόντων του³⁵. Κατά την κρατούσα άποψη, μάλιστα, στην γερμανική θεωρία υφίσταται απεριόριστη υποχρέωση του εργαζομένου για πλήρη απάντηση των τιθέμενων ερωτήσεων στο πλαίσιο των άμεσων καθηκόντων του, ενώ κατά έτερη άποψη, ο εργαζόμενος διατηρεί σε κάθε περίπτωση το δικαίωμα άρνησης απάντησης συγκεκριμένων μόνο ερωτήσεων που συνέχονται με την ποινική του ευθύνη³⁶.

Στην ημεδαπή έννομη τάξη, η νομολογία, μολονότι δεν έχει μέχρι στιγμής εκφραστεί ρητά ως προς το ζήτημα της νομιμότητας των εταιρικών εσωτερικών ερευνών, εντούτοις στην υπόθεση Siemens³⁷ προέβη σε εκτεταμένη χρήση ευρημάτων, που προέρχονταν από εσωτερικές έρευνες, χωρίς να τις κρίνει απαγορευμένες. Στη θεωρία, έχει επίσης υποστηριχθεί το καταρχήν επιτρεπτό των εσωτερικών ερευνών³⁸. Χωρίς να αμφισβητείται η υποχρέωση της Πολιτείας να συλλέξει το αποδεικτικό υλικό, αναγνωρίζεται το δικαίωμα της επιχείρησης ως εργοδότη να συλλέξει πληροφορίες, που αφορούν στην εργασιακή σχέση, που υφίσταται μεταξύ αυτής και του εργαζομένου. Ως όριο της εν λόγω δραστηριότητας τίθεται η «σοβαρή υπονόμηση» της αρμοδιότητας του Εισαγγελέα να διενεργεί ανακριτικές πράξεις ιδίως, όταν οι ιδιώτες λειτουργούν ως όργανα του αυτού³⁹.

Λόγω της σύμβασης εργασίας, ο εργαζόμενος βαρύνεται με την παρεπόμενη υποχρέωση της καλόπιστης συμπεριφοράς, η οποία εξειδικεύεται περαιτέρω στην υποχρέωσή του να συμβάλλει στην αποτροπή ζημιών του εργοδότη και στην παροχή όλων των απαραίτητων πληροφοριών προς τον σκοπό αυτό⁴⁰. Κατά την ενάσκηση του διευθυντικού του δικαιώματος, ο εργοδότης δύναται να υποχρεώσει τον εργαζόμενο να συμμετάσχει στη διεξαγωγή της εσωτερικής έρευνας και να απαντήσει στις ερωτήσεις που του τίθενται κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Η άρνηση του εργαζομένου να ανταποκριθεί συνιστά αντισυμβατική συμπεριφορά για την οποία ο

³⁵ Τόγιας Σ., Η διενέργεια ανακριτικών πράξεων από ιδιώτες στην υπόθεση Siemens, σε: Η ποινική διαχείριση της δωροδοκίας: Δυνατότητες και όρια, 6ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, (31 Μαΐου – 1 Ιουνίου 2013), 2013, σ. 423 επ.

³⁶ Κουκλουμπέρης Ν., ό.π., σ. 88-89.

³⁷ ΣυμβΠλημΑθ 1709/2009, ΠοινΧρ 2009,

³⁸ Τόγιας Σ., «αναφαίρετο δικαίωμα της επιχείρησης να ρυθμίζει τα του οίκου της», 2013, σελ 427, 428, 432

³⁹ Τόγιας Σ., ό.π., 2013, σελ 427, ο οποίος κάνει λόγο για «επιτρεπτός, κατά την εργατική νομοθεσία, συλλεγείσες πληροφορίες».

⁴⁰ Λεβέντης Γ./Παπαδημητρίου Κ., Ατομικό εργατικό δίκαιο, 2011, σελ. 362 – 363

εργοδότης δικαιούται να κινηθεί νομικά εναντίον του, αφού παραβαίνει τις συμβατικές του υποχρεώσεις. Προς αποφυγή αυτών των κυρώσεων ο εργαζόμενος πρακτικά εξαναγκάζεται σε συνεργασία με τον εργοδότη, η οποία, όμως, μπορεί να θεμελιώσει μία ενδεχόμενη ποινική του δίωξη, στην περίπτωση που τα ευρήματα της εσωτερικής έρευνας γνωστοποιηθούν στις αρχές.

Από την άλλη, ο κατηγορούμενος στην ποινική δίκη μπορεί να επιλέξει ελεύθερα τον τρόπο υπεράσπισής του και δεν είναι υποχρεωμένος να συμβάλλει ενεργητικά στη διαδικασία που εκτυλίσσεται εναντίον του⁴¹. Διατηρεί το γενικό δικαίωμα άρνησης σύμπραξης και κατάθεσης αυτοεπιβαρυντικών περιστατικών, καθώς και το δικαίωμα άρνησης απάντησης κάθε ερώτησης, κάτι που στερείται κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων στο πλαίσιο των εσωτερικών ερευνών. Το ζήτημα, μάλιστα, που γεννάται με την αξιοποίηση των καταθέσεων, που δίνονται στο πλαίσιο των συνεντεύξεων στις έρευνες αυτές, στη μετέπειτα ποινική διαδικασία είναι συνυφασμένο με την καταστρατήγηση των προστατευτικών διατάξεων τόσο του διατάξεων εθνικής (ΚΠΔ) όσο και υπερνομοθετικής ισχύος (άρ. 14 παρ. 3 εδ. ζ' ΔΣΑΠΔ και άρ. 6 ΕΣΔΑ). Η υπό κρίση περίπτωση προσεγγίζει, έτσι, την ήδη γνωστή περίπτωση των καταθέσεων που δόθηκαν σε ένα στάδιο, τόσο εντός όσο και εκτός της ποινικής διαδικασίας, προ της λήψεως της ιδιότητας του κατηγορουμένου, για την οποία η νομολογία των ημεδαπών δικαστηρίων αναγνωρίζει απαγόρευση αξιοποίησής τους⁴².

Σχετική στο σημείο αυτό καθίσταται και η αναφορά της υπόθεσης του ΕΔΔΑ «**Kansal κατά Ηνωμένου Βασιλείου**», της **27.04.2004**⁴³, η οποία αφορούσε σε μία εταιρεία, που πτώχευσε και στο πλαίσιο της πτωχευτικής διαδικασίας ο προσφεύγων κλήθηκε να παράσχει εξηγήσεις στο σύνδικο της πτώχευσης. Ο παρέχων τις εξηγήσεις ήταν υποχρεωμένος να καταθέσει οτιδήποτε του ζητούταν στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας, ειδάλλως θα του επιβαλλόταν πρόστιμο. Εφόσον κατέθεσε όσα του ζητήθηκαν από το σύνδικο, όντας υποχρεωμένος να το πράξει, στη συνέχεια βρέθηκε

⁴¹ Τσόλκα Ό., Η αρχή *nemo tenetur se ipsum prodere/accusare* στην ποινική δίκη, 2002, σελ. 137, 143

⁴² ΑΠ 533/2011, ΑΠ 568/2008 «Το αυτό δε αποτέλεσμα με τον εξαναγκασμό του κατηγορουμένου να καταθέσει εναντίον του επάγεται και η μετά την κτήση της ιδιότητας του κατηγορουμένου λήψη υπόψη, χωρίς τη συναίνεσή του, όσων επιβαρυντικών για τον ίδιο είχε αυτός καταθέσει σε χρόνο προγενέστερο της κτήσεως της ιδιότητας αυτής»

⁴³ KANSAL v. United Kingdom, 2004,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-23418%22%5D%7D>

να κατηγορείται ποινικώς για τη διάπραξη δύο εγκλημάτων για όσα είχε «ομολογήσει». Τα εγκλήματα αυτά αφορούσαν στη κτήση περιουσίας της εταιρίας με εξαπάτηση. Κατά την ακροαματική διαδικασία η κατηγορούσα αρχή προσκόμισε ως αποδείξεις τις δηλώσεις, που είχε κάνει ο προσφεύγων κατά την κατάθεση του στο σύνδικο, οι οποίες αποτελούσαν τα βασικά αποδεικτικά στοιχεία για την απόδειξη της ενοχής του και εν συνεχεία το εγχώριο δικαστήριο, με βάση τις δηλώσεις αυτές, προέβη σε καταδίκη του και του επέβαλε ποινή φυλάκισης δεκαπέντε μηνών.

Ο προσφεύγων υποστήριξε ενώπιον του ΕΔΔΑ, ότι παραβιάστηκε το δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησής του σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, επειδή το δικαστήριο χρησιμοποίησε και αξιοποίησε τις ανωτέρω δηλώσεις του, για τις οποίες ήταν υποχρεωμένος και εξαναγκασμένος να καταθέσει στο σύνδικο στα πλαίσια της πτωχευτικής διαδικασίας. Το ΕΔΔΑ έκρινε⁴⁴, ότι το εθνικό δικαστήριο συνεκτίμησε και αξιολόγησε τις δηλώσεις αυτές, οι οποίες αποκτήθηκαν με εξαναγκασμό και ακολούθως χρησιμοποιήθηκαν στην ποινική δίκη, ενώ θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο στην πτωχευτική διαδικασία. Το Δικαστήριο έκρινε, με ομόφωνη απόφαση, ότι παραβιάστηκε το δικαίωμα του κατηγορουμένου να μην ενοχοποιεί τον εαυτό του. Ο προσφεύγων είχε το εν λόγω δικαίωμα, αλλά εξαναγκάστηκε να καταθέσει αυτοεπιβαρυντικά στοιχεία, λόγω της υποχρεωτικότητας συνδρομής εντός της πτωχευτικής διαδικασίας να καταθέσει στο σύνδικο όσα είχαν λάβει χώρα με μοναδικό σκοπό, όμως, την ενημέρωση του συνδίκου.

Αντίστοιχα, η κτήση των πληροφοριών από τον εργοδότη στο πλαίσιο της εταιρικής διαχείρισης είναι το μόνο που νομιμοποιεί τη λήψη τους με το συγκεκριμένο τρόπο και δεν επιτρέπεται να αξιοποιηθούν αυτές περεταίρω στην ποινική διαδικασία, εφόσον δεν έχουν τηρηθεί οι δικονομικές εγγυήσεις για τα δικαιώματα του κατηγορουμένου/υπόπτου. Η αξιοποίηση των ως άνω πληροφοριών συνιστά νέα, αυτοτελή επέμβαση στο δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησης, πραγματοποιούμενη από τις δικαστικές αρχές αυτή τη φορά, και η οποία είναι ανεξάρτητη από την πρωτογενή κτήση των αποδείξεων, προς την εξυπηρέτηση κρατικών συμφερόντων⁴⁵. Οι αρχές έχουν την υποχρέωση να προστατεύουν τον πολίτη όταν θίγεται ένα δικαίωμά του, και όπου αυτό δεν είναι εφικτό, όπως

⁴⁴ παράγραφος 29

⁴⁵ Τόγιας Σ., ό.π., 2013, σελ. 432

υποδεικνύει το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο⁴⁶, να εξισορροπούν την προσβολή με τη μη αξιοποίηση των παρανόμων αποδεικτικών στοιχείων. Πρέπει, έτσι, να αναγνωρισθεί μία ανεξάρτητη απαγόρευση αξιοποίησης των καταθέσεων.

Για την κρατούσα άποψη, το όριο της ανακριτικής δράσης είναι ο περιορισμός και η επίδραση στον ελεύθερο σχηματισμό της βούλησης, η οποία θίγεται τόσο με την απειλή νομικών όσο και πρακτικών μειονεκτημάτων, ώστε πρόκειται για έμμεσο εξαναγκασμό σε συνδρομή του καθού στην αυτοενοχοποίησή του. Στο πλαίσιο της πιεστικής κατάστασης που ανακύπτει κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, το περιθώριο άρνησης κατάθεσης πρακτικά εκμηδενίζεται. Βάσιμα λοιπόν αντιτείνεται, ότι η άσκηση εν τις πράγμασι εξαναγκασμού αρκεί για να θιγεί η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης. Από την άλλη, πρέπει να καταστεί σαφές, ότι όσα ο εργαζόμενος δηλώνει εξ ιδίας πρωτοβουλίας στον εργοδότη ή κατόπιν ρητής παραίτησης από τα δικαιώματά του, επί της συγκεκριμένης κάθε φορά περίπτωσης, εν γνώσει του μετέπειτα ενδεχομένου αξιοποίησής τους εις βάρος του στην ποινική διαδικασία, νομίμως λαμβάνονται υπόψη, όπως αντίστοιχα ισχύει και στην περίπτωση του υπομνήματος έγγραφων εξηγήσεων του υπόπτου στην προδικασία⁴⁷.

Το δυνητικό πεδίο εφαρμογής της αρχής κατά το ΕΔΔΑ

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 §1 της ΕΣΔΑ έχει εν δυνάμει ένα ευρύ πεδίο εφαρμογής.

Αρχικώς, όπως προαναφέρθηκε, η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης δεν αφορά μόνο στις κλασσικές περιπτώσεις (άμεσου) **εξαναγκασμού** με σκοπό την απόκτηση επιβαρυντικών στοιχείων, αλλά και τις περιπτώσεις που ασκείται στο άτομο ψυχολογική βία (έμμεσος εξαναγκασμός) ή υπάρχει κίνδυνος επιβολής άλλου είδους κυρώσεων, ήτοι διοικητικών ή του κινδύνου εξαγωγής αρνητικών συμπερασμάτων, επειδή ο κατηγορούμενος έκανε χρήση του δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης.

Περεταίρω προστατευτικό πεδίο του δικαιώματος εντοπίζεται και στις περιπτώσεις, που δε γίνεται χρήση βίας μεν, αλλά άλλων μεθόδων, όπως αυτής της

⁴⁶ Κουκλουμπέρης Ν., ό.π., 2020, σελ. 91

⁴⁷ ΟΛ.ΑΠ. 2/2021, ΝΟΜΟΣ

παραπλάνησης, η οποία και αποτυπώνεται στην υπόθεση του ΕΔΔΑ Bykov v Russia 2009⁴⁸.

Σε αυτή ο προσφεύγων βρισκόταν στο σπίτι του με τους σωματοφύλακές του και είχε δεχθεί οικειοθελώς το συνεργάτη του, ως προς τον οποίο υπείχε θέση ισχύος και άρα δε καταφάσκετο οποιασδήποτε μορφής πίεση. Εν συνεχεία, ενεπλάκησαν σε μια συζήτηση στην οποία, προφανώς, συμμετείχε εκούσια και ο ίδιος ο Bykov. Ο συνεργός, όμως, ενεργούσε βάσει οδηγιών της αστυνομίας και έκανε χρήση συσκευής καταγραφής ήχου για την αποτύπωση των αυτοεπιβαρυντικών δηλώσεων του προσφεύγοντος, παραπλανώντας τον, ότι η συζήτηση είναι εμπιστευτική. Παρότι ο τελευταίος δεν τελούσε κάτω από συνθήκες σωματικής ανελευθερίας ή ψυχολογικής πίεσης το ΕΔΔΑ έκρινε, ότι η απουσία πίεσης δεν αποτελεί επαρκή αιτιολογία, για να απορριφθεί ισχυρισμός περί προσβολής του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση.

Το Δικαστήριο κατέληξε, τελικώς, σε απόρριψη του ισχυρισμού περί παραβίασης του δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης, αλλά για να οδηγηθεί εκεί εξέτασε και άλλα κριτήρια, όπως την περιορισμένη χρήση του αποσπασθέντος με την εξαπάτηση αποδεικτικού υλικού στην κρίση περί ενοχής, τη στήριξη της καταδίκης και σε άλλα αποδεικτικά στοιχεία, αλλά και την παροχή δικονομικών ευκαιριών και εγγυήσεων στον κατηγορούμενο για να αμφισβητήσει την αξιοπιστία και τη χρήση του αποδεικτικού υλικού. Το ΕΔΔΑ έδειξε, έτσι, ότι υπό προϋποθέσεις είναι εφικτό να τοποθετηθούν στο προστατευτικό πεδίο εφαρμογής της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης ακόμα και πρακτικές που δεν έχουν το χαρακτηριστικό του άμεσου ή έμμεσου εξαναγκασμού αλλά εκείνου της παραπλάνησης.

Επιπλέον του κατηγορουμένου, που προστατεύεται από κάθε μορφή πίεσης για σύμπραξη σε βλαπτική ανακριτική ενέργεια σε βάρος του, την ίδια προστασία απολαμβάνει και ο ύποπτος⁴⁹. Ο τελευταίος, εντάσσεται στο προστατευτικό πεδίο του δικαιώματος, αφενός σε ενωσιακό επίπεδο για πληρωθεί η προϋπόθεση της αυτόνομης έννοιας του αποδέκτη «κατηγορίας ποινικής φύσεως», σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, αφετέρου σε εθνικό επίπεδο κατόπιν ρητής επιταγής του άρθρου 104§1 ΚΠΔ.

⁴⁸ Bykov v Russia, 2009, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-91704%22> }

⁴⁹ Παπακυριάκου Θ, ό.π., 2009, σελ 41-42

Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης αφορά, κατά το ΕΔΔΑ, στις ανακριτικές πράξεις και σε περιπτώσεις, που ο κατηγορούμενος **αγνοεί**, ότι τα διωκτικά όργανα τον παρακολουθούν ή έχουν τοποθετήσει κάποιον πληροφοριοδότη για να αποσπάσει πληροφορίες διενεργώντας μυστική ανάκριση. Ακόμα και όταν ένας κρυφός, κατ' εντολή των διωκτικών αρχών, πληροφοριοδότης κρατείται στον ίδιο χώρο με τον ανύποπτο συνομιλητή του κατηγορουμένου και αποσπά μέσω πιεστικών ερωτήσεων και συναφούς ψυχολογικού εξαναγκασμού αυτοεπιβαρυντικές δηλώσεις από αυτόν, όπως συνέβη στην **Allan v U.K., 2002**⁵⁰.

Στα πραγματικά περιστατικά αυτής, η αστυνομία τοποθέτησε στο ίδιο κελί με τον προσφεύγοντα, που κρατούνταν για άλλη αιτία, έναν πληροφοριοδότη τους, με σκοπό να του αποσπάσει πληροφορίες για κάποια δολοφονία για την οποία τον υποψιάζονταν, ενώ συνάμα ηχογραφούσαν κάθε επίσκεψη που είχε με φιλικό του πρόσωπο. Ο πληροφοριοδότης έδωσε μία κατάθεση εξήντα σελίδων, στην οποία περιέγραφε με κάθε λεπτομέρεια τις συζητήσεις του με τον προσφεύγοντα και στη συνέχεια αφέθηκε αυτός ελεύθερος. Ο Allan, κρίθηκε, τελικώς, ένοχος για το έγκλημα της ανθρωποκτονίας και του επιβλήθηκε η ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Ουσιαστικά, καταδικάστηκε μόνο από τα λεγόμενα του πληροφοριοδότη, δηλαδή η ενοχή του στηρίχτηκε σε μία κατάθεση ενός τρίτου προσώπου άσχετου με το περιστατικό, το οποίο ούτε γνώριζε από κάποια πηγή ούτε υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των πραγματικών περιστατικών. Ο προσφεύγων, μετά την καταδίκη του προσέφυγε στο ΕΔΔΑ, έχοντας ως παράπονο το γεγονός ότι καταδικάστηκε με μόνο αποδεικτικό στοιχείο την κατάθεση του πληροφοριοδότη και το ΕΔΔΑ εξέτασε το συγκεκριμένο ισχυρισμό υπό το πρίσμα του δικαιώματος σιωπής και της μη αυτοενοχοποίησης.

Το Δικαστήριο, για να εξετάσει αν σε μία διαδικασία έχει εξαλειφθεί ή παραμερισθεί το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, ελέγχει το βαθμό του καταναγκασμού και τον τρόπο απόκτησης των αποδεικτικών στοιχείων, καθώς και εάν τηρήθηκαν οι σχετικές δικονομικές εγγυήσεις καθ' όλη τη διαδικασία. Όπως δέχθηκε, το δικαίωμα σιωπής και της μη αυτοενοχοποίησης δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις άμεσου εξαναγκασμού ή έμμεσης πίεσης μέσω απειλής κυρώσεων, αλλά προστατεύεται γενικότερα η ελευθερία του ατόμου και δη του υπόπτου ή του κατηγορουμένου, να καταθέσει όσα επιθυμεί ή να επιλέξει να μην μιλήσει κατά τη διάρκεια της αστυνομικής εξέτασης ή οποιασδήποτε άλλης ποινικής εξέτασης.

⁵⁰ Allan v U.K., 2002, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60713%22%5D%7D>

Ο ύποπτος επέλεξε να σωπάσει και να μην ενοχοποιήσει τον εαυτό του, αλλά τελικά οι αρχές βρήκαν τρόπο να τον παγιδεύσουν, μη σεβόμενοι σε καμία περίπτωση τα δικαιώματα του ως υπόπτου. Επειδή τα αστυνομικά όργανα, από δική τους πεποίθηση, θεώρησαν τον ύποπτο ως ένοχο και εφόσον δεν κατάφεραν να εξάγουν σοβαρές αποδείξεις ενοχής του από την εξέταση του, τον παγίδευσαν με άλλο τρόπο, ήτοι με τον πληροφοριοδότη και τις ηχογραφήσεις, και ακολούθως προσκόμισαν τις ομολογίες ή δηλώσεις ως αποδείξεις ενοχής. Οι αποδείξεις που προσκομίστηκαν κατά την ποινική δίκη, απέδειξαν πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι ο προσφεύγων παγιδεύτηκε από την αστυνομία και ο πληροφοριοδότης είχε λάβει οδηγίες για το πώς θα πιάσει τον προσφεύγοντα να ομολογήσει. Οι δηλώσεις του προσφεύγοντος δεν ήταν ούτε εκούσιες ούτε αυθόρμητες, αλλά κατέθεσε μετά από πίεση του πληροφοριοδότη και μετά από επίμονες ερωτήσεις του, ο οποίος κατηύθυνε συνεχώς τη συζήτηση στο συμβάν της δολοφονίας.

Επειδή δεν τηρήθηκαν, στην παρούσα υπόθεση, οι εγγυήσεις που επιτάσσει το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ για μία ανακριτική πράξη, το ΕΔΔΑ ομόφωνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, λόγω του ότι αξιοποιήθηκαν στην ποινική δίκη οι αποδείξεις που αποκτήθηκαν μέσω του πληροφοριοδότη, κατόπιν παραβίασης των δικαιωμάτων του προσφεύγοντος.

Άλλο ένα κριτήριο κατά το ΕΔΔΑ περί του δυνητικού προστατευτικού πεδίου της αρχής, συνιστά η περίπτωση των μικτών διαδικασιών. Η αυτοεπιβάρυνση δεν αφορά μόνο περιπτώσεις όπου εξαναγκασμός γίνεται στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, ενώ ο καθού η έρευνα έχει λάβει, τυπικώς, την ιδιότητα του κατηγορουμένου ή του υπόπτου, αλλά και πλαίσιο των μικτών διαδικασιών, όπως είναι οι διαδικασίες που αποβλέπουν κατ' αρχάς στον προσδιορισμό φόρου δύνανται, όμως, να οδηγήσουν παράλληλα και σε επιβολή ποινής για φοροδιαφυγή. Αντιθέτως, η αρχή δεν αφορά σε περιπτώσεις καθαρά εξωποινικών διαδικασιών όπου η χρήση μέσων εξαναγκασμού θεωρείται κατ' αρχάς αποδεκτή υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι η συλλογή των στοιχείων δεν αποβλέπει στην αποδεικτική θεμελίωση ποινικής ευθύνης. Εφόσον προκύψει πάντως ζήτημα ποινικής διώξεως τα συλληθέντα με τον παραπάνω τρόπο στοιχεία δεν επιτρέπεται να αξιοποιηθούν⁵¹.

⁵¹ Παπακυριάκου Θ, ό.π., 2009, σελ 44

Στη **Saunders κατά Ηνωμένου Βασιλείου 29.11.1996**⁵², ο προσφεύγων ήταν διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας ζυθοποιίας Guinness και ενεπλάκη σε διαδικασία εξαγοράς μιας άλλης εταιρείας με παράνομη μεθόδευση της αξίας της μετοχής της Guinness. Αυτό οδήγησε τον Υπουργό Εμπορίου στο να δημιουργήσει ομάδα επιθεωρητών, προκειμένου να διερευνήσει την υπόθεση. Τα πορίσματα των επιθεωρητών μεταβιβάστηκαν εν συνεχεία στην Εισαγγελία και αξιοποιήθηκαν στην ποινική διαδικασία, που ακολούθησε. Ο Saunders υποστήριξε στην ποινική διαδικασία ότι δεν γνώριζε τίποτα και μάλιστα υποστήριζε τα αντίθετα από όσα κατέθεσε στους επιθεωρητές και η εισαγγελική αρχή διάβαζε στους ενόρκους αποσπάσματα από τις καταθέσεις αυτές για να εξάρει τα ψεύδη του. Τελικά, οι καταθέσεις του στους επιθεωρητές αξιολογήθηκαν, για την ανάγνωση της ενοχής του και καταδικάστηκε σε 5 χρόνια φυλάκιση για τα αδικήματα τα οποία «ομολόγησε» στους επιθεωρητές.

Το δικαστήριο της ουσίας είχε κρίνει, ότι επιθεωρητές μπορούσαν να υποβάλλουν στους μάρτυρες ερωτήσεις, που έτειναν να τους ενοχοποιήσουν, οι μάρτυρες, όμως, είχαν την υποχρέωση να απαντήσουν στις ερωτήσεις αυτές και οι απαντήσεις ήταν παραδεκτώως αξιοποιήσιμες σε ποινικές διαδικασίες. Απέρριψε δε τον ισχυρισμό, ότι οι επιθεωρητές θα έπρεπε να είχαν προειδοποιήσει για το δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησης, αφού δε προβλεπόταν το σχετικό δικαίωμα στη διαδικασία ενώπιον των επιθεωρητών.

Το ΕΔΔΑ έκρινε, πως το δικαίωμα της μη αυτοενοχοποίησης προϋποθέτει, ότι η εισαγγελική αρχή, σε μια ποινική υπόθεση, που επιδιώκει να αποδείξει την κατηγορία της κατά του κατηγορουμένου, δεν επιτρέπεται να καταφεύγει σε παράνομες αποδεικτικές μεθόδους για την απόκτηση αποδεικτικών στοιχείων κατά παράβαση της βούλησης του κατηγορουμένου. Εν προκειμένω, είχαν παραβιαστεί τα δικαιώματα του προσφεύγοντος σε σιωπή και της μη αυτοενοχοποίηση του άρθρου 6 παρ. 1, καθώς αξιοποιήθηκαν καταθέσεις, που είχαν δοθεί σε έτερη διαδικασία κατά την οποία δεν μπορούσε να γίνει χρήση των δικαιωμάτων αυτών και συνεπώς, ο καθού ήταν υποχρεωμένος να προβεί σε δηλώσεις επιβαρυντικές για τον ίδιο, με αποτέλεσμα να απωλέσει η ποινική διαδικασία το δίκαιο χαρακτήρα της.

⁵² Saunders κατν U.K., 1996, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58009%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58009%22]})

Το πραγματικό πεδίο εφαρμογής της αρχής κατά το ΕΔΔΑ

Όπως εναργώς κατεδείχθη αμέσως ως άνω, το ΕΔΔΑ θέτει ένα ευρύ πεδίο εν δυνάμει εφαρμογής της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης. Το πραγματικό, ωστόσο, πεδίο εφαρμογής οριοθετείται από το ίδιο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο λαμβανομένων υπόψη ad hoc πολλών μεταβλητών⁵³, η στάθμιση των οποίων στην εκάστοτε περίπτωση αποσκοπεί στην εξισορρόπηση τυχόν συγκρούσεων της αρχής της μη αυτοενοχοποίησης με τους λοιπούς στόχους της ποινικής δίκης ή και εξωποινικών κρατικών λειτουργιών. Στο μέτρο, λοιπόν, που οι λοιπές επιδιώξεις του δικαίου επιβάλλουν τον περιορισμό του προστατευτικού πεδίου της αρχής και στο μέτρο που περιορισμός αυτός είναι ανάλογος του επιδιωκόμενου στόχου τότε η αρχή υποχωρεί, αντιθέτως, αν οι περιορισμοί είναι δυσανάλογοι και αναιρούν την ίδια την ουσία του δικαιώματος τότε συντρέχει προσβολή της αρχής και κατ'επέκταση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ. Το δικαστήριο υιοθετεί 4 βασικά κριτήρια, προκειμένου να περιορίσει το πραγματικό προστατευτικό πεδίο της αρχής σε κάθε επιμέρους περίπτωση.

Η **βαρύτητα του δημοσίου συμφέροντος** συνιστά το πρώτο από αυτά τα κριτήρια και προσδιορίζεται όχι μόνο από τις βλαπτικές συνέπειες της εκάστοτε μεμονωμένης εγκληματικής πράξης, αλλά και από τη γενική επικινδυνότητα αυτής της μορφής παραβατικότητας, ενόψει τυχόν μαζικής εμφάνισής της και των δυσχερειών εξιχνίασης της. Έτσι, ακόμα και η οδήγηση οχήματος με υπερβολική ταχύτητα ή από την επήρεια οινοπνεύματος ακόμα και αν σε συγκεκριμένη περίπτωση δεν εμφανίζει χαρακτηριστικά σοβαρού εγκλήματος μπορεί να αξιολογείται ως ιδιαίτερα επικίνδυνη μορφή παραβατικότητας που δικαιολογεί ειδικά μέτρα για την καταπολέμηση της. Εξαιτίας των σοβαρών συνεπειών, που επιφέρει για το κοινωνικό σύνολο στατιστικά θεωρούμενη, από την ενδεχόμενη εξάπλωση τροχαίων ατυχημάτων και κατ'επέκταση απώλεια ζωών οι προκλήσεις σωματικών βλαβών⁵⁴, η συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη κρίνεται ως επικίνδυνη και δυνάμενη να περιορίσει ακόμη και το προστατευτικό πεδίο της αρχής.

Ένα έτερο κριτήριο που χρησιμοποιείται από το δικαστήριο, προκειμένου να περιοριστεί το πεδίο εφαρμογής της αρχής, είναι εκείνο της εξέτασης του **είδους και έντασης των μέσων εξαναγκασμού** που χρησιμοποιούνται για την κτήση του

⁵³ Παπακυριάκου Θ, ό.π., 2009, σελ 47

⁵⁴ O' Halloran and Francis v U.K., 2007

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-2657%22%5D%7D>

αποδεικτικού στοιχείου από τις αρχές. Ζητήματα που ερευνώνται στη συγκεκριμένη περίπτωση αφορούν στο είδος του τυχόν ασκούμενου εξαναγκασμού (αμέσου-εμμέσου), στις απειλούμενες κυρώσεις ή τυχόν σε προηγούμενη ρητή ή σιωπηρή αποδοχή από τον θιγόμενο το ενδεχόμενο υποβολής του σε κρατικό εξαναγκασμό. Τέλος απαραίτητο είναι να ελέγχεται σε κάθε περίπτωση το **αποτέλεσμα στο οποίο αποσκοπεί το χρησιμοποιούμενο μέσο εξαναγκασμού**, αν δηλαδή πράγματι επιτελεί πράγματι τη λειτουργία συλλογής αυτού επιβαρυντικών στοιχείων ή μήπως έχει άλλη πρωταρχική στόχευση. Το τελευταίο αυτό κριτήριο απασχόλησε την υπόθεση **Serves v France, 1997**⁵⁵.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, στο πλαίσιο της διάπραξης ενός αδικήματος από στρατιωτικούς διενεργήθηκε έρευνα από αξιωματικό του στρατού. Ο ιεραρχικά υφιστάμενος του αξιωματικού δεν ήταν σε θέση ούτε να σιωπήσει ούτε να αρνηθεί να απαντήσει, ενώ οι εκθέσεις, που συνέταξε και υπέγραψε ο αξιωματικός αποτέλεσαν μέρος του σώματος της ποινικής δικογραφίας και προσφεύγων θεώρησε ότι με τον τρόπο αυτό προσβάλλεται το δικαίωμά του σύμφωνα με το άρθρο 6 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων κατηγορήθηκε για δολοφονία το 1988 στο βόρειο τμήμα της Κεντροαφρικανικής Δημοκρατίας. Κρατήθηκε εν αναμονή της δίκης, αλλά η κατηγορία αυτή κηρύχθηκε άκυρη λόγω διαδικαστικής παρατυπίας, ωστόσο οι υποψίες σχετικά με τον προσφεύγοντα παρέμειναν. Στη συνέχεια, υπό το φως των ερευνών για την ίδια δολοφονία, του απαγγέλθηκαν εκ νέου κατηγορίες και καταδικάστηκε σε φυλάκιση τεσσάρων ετών με ένα έτος αναστολή

Στο πλαίσιο της ανάκρισης ο Serves υποστήριξε ότι με την κλήση του να εμφανιστεί ως μάρτυρας αντί να του απαγγελθεί κατηγορία και να καταστεί κατηγορούμενος, ο ανακριτής προσπάθησε να τον υποβάλει σε αφόρητη πίεση ώστε να ενοχοποιήσει τον εαυτό του. Σε αντίθεση με τον κατηγορούμενο, ο μάρτυρας ήταν υποχρεωμένος, με απειλή χρηματικής ποινής, να δώσει όρκο ότι θα λέει την αλήθεια και θα απαντά στις ερωτήσεις, που του υποβάλλονται. Επομένως, ακριβώς για να αποφύγει τον κίνδυνο αυτοενοχοποίησης αρνήθηκε να ορκιστεί και να καταθέσει.

Το ΕΔΔΑ από τα πρακτικά της συνέντευξης, τα οποία υπέγραψε ο προσφεύγων, προκύπτει ότι αρνήθηκε εξ αρχής να ορκιστεί. Ωστόσο, **ο όρκος** είναι

⁵⁵ Serves v France, 1997, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-67092%22%5D%7D>

μια επίσημη πράξη με την οποία ο ενδιαφερόμενος δεσμεύεται ενώπιον του ανακριτή να πει «όλη την αλήθεια και μόνο την αλήθεια». Ενώ η υποχρέωση του μάρτυρα να δώσει τον όρκο και οι κυρώσεις που επιβάλλονται σε περίπτωση παράλειψής του εμπεριέχουν έναν βαθμό εξαναγκασμού, ο τελευταίος **αποσκοπεί στο να διασφαλίσει ότι οι δηλώσεις που γίνονται στον δικαστή είναι αληθείς** και όχι στο να εξαναγκάσει τους μάρτυρες να δώσουν κατάθεση. Με άλλα λόγια, τα πρόστιμα που επιβλήθηκαν στον κ. Servès δεν συνιστούσαν μέτρο τέτοιο ώστε να τον εξαναγκάσουν να ενοχοποιήσει τον εαυτό του, καθώς επιβλήθηκαν προτού προκύψει ποτέ τέτοιος κίνδυνος. Κατά συνέπεια, **δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 ΕΣΔΑ.**

Το τρίτο στοιχείο που αξιοποιεί το ΕΔΔΑ είναι εκείνο του συνυπολογισμού του **βαθμού εξάρτησης της θεμελίωσης της κατηγορίας από το αποσπώμενο με εξαναγκασμό στοιχείο** τόσο αναφορικά με τη δικονομική αξιοποίηση του στοιχείου όσο και αναφορικά με τη νομοθετική επιδίωξη. Η νομοθετική επιδίωξη αφορά κυρίως στις περιπτώσεις, που αποκτάται ένα αποδεικτικό στοιχείο σε διαδικασία εκτός της ποινικής οπότε και ελέγχεται αν δύναται να ληφθεί υπόψη ή όχι και ακολούθως να αξιοποιηθεί από το ποινικό δικαστήριο, επίσης ερευνάται, αν το ζητούμενο αποδεικτικό στοιχείο προορίζεται να αποδείξει το σύνολο της κατηγορίας ή μόνο μέρος της νομοτυπικής μορφής του εγκλήματος. Σε δικονομικό επίπεδο ελέγχεται εάν αξιοποιήθηκε και λήφθηκε υπόψη από το δικαστήριο το εν λόγω αποδεικτικό στοιχείο, που αποκτήθηκε με εξαναγκασμό και ακολούθως εάν το δικαστήριο στήριξε την κρίση του σε αυτό αποκλειστικά ή σε συνδυασμό και με τα υπόλοιπα αποδεικτικά στοιχεία⁵⁶.

Τέλος, κριτήριο συνιστά και η τήρηση ή μη των εγγυήσεων **που παρέχονται στον κατηγορούμενο** σε κάθε στάδιο της διαδικασίας. Οι διαδικαστικές εγγυήσεις αφορούν αφενός στη προστασία των δικαιωμάτων του θιγόμενου από την εξαναγκαστική κτήση ή χρήση των αποδεικτικών στοιχείων και αφετέρου στην κατοχύρωση της αξιοπιστίας του στοιχείου και την τήρηση του αναγκαίου μέτρου κατά τον περιορισμό του δικαιώματος στη μη αυτοενοχοποίηση. Για παράδειγμα, θα πρέπει να ελεγχθεί εάν ο κατηγορούμενος είχε πραγματικά τη δυνατότητα να προβάλλει αντιρρήσεις ως προς το επιτρεπτό της χρήσης και την αξιοπιστία ενός αποδεικτικού στοιχείου. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, ελέγχεται υπό ποιες

⁵⁶ Παπακυριάκου Θ, ό.π., 2009, σελ 50-51

προϋποθέσεις συνέβη ο εν λόγω περιορισμός του δικαιώματος και ανάλογα κρίνει το ΕΔΔΑ εάν η δράση των ανακριτικών οργάνων ενέπιπτε εντός των ορίων της αναλογικότητας εν ευρεία εννοία.

Επίλογος

Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης αποτελεί πέραν πάσης αμφιβολίας ένα υπερασπιστικό δικαίωμα του υπόπτου και του κατηγορουμένου, το οποίο προστατεύει τη θέση του. Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης θεμελιώνεται αυτοτελώς στο άρθρο 104 ΚΠΔ και συνεπώς άνοιξε έκτοτε ο δρόμος για την εδραίωσή της σημασίας της στην ελληνική νομολογία και θεωρία. Ως δικαίωμα του κατηγορουμένου πρέπει να τηρείται από τα όργανα της ποινικής διαδικασίας, ειδάλλως επέρχεται απόλυτη ακυρότητα του άρθρου 171 παρ. 1 στ. δ' ΚΠΔ.

Το προνόμιο το καθού η ανακριτική έρευνα να μην καταθέτει επιβαρυντικά για το ίδιο στοιχεία, ως ένα μέσο για την προστασία της προσωπικότητάς του, της ελευθερίας έκφρασης, αλλά και του περιορισμού του κρατικού μονοπωλίου προς εξαναγκασμό, συνιστά ύψιστο κεκτημένο της ποινικής δικαιοσύνης και αναγκαία προϋπόθεση για τον δίκαιο χαρακτήρα της δίκης. Άλλωστε δεν μπορεί να θεωρηθεί επιτρεπτό στο βωμό της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας να καθίστανται επιτρεπτές τεχνικές από τη μεριά των ανακριτικών αρχών, οι οποίες προσιδιάζουν σε έκνομες ενέργειες, όμοιες με εκείνες τις οποίες καλούνται να εξιχνιάσουν και να καταδικάσουν.

Βιβλιογραφία

BGH NZWiSt 2018, 379 με παρατηρήσεις Adick/Linke,
<https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=05.09.2017&Aktenzeichen=1%20StR%20198/17>

Buchert, 2017, 26· Rotsch, Criminal Compliance, ZIS 2010

Roxin/Schünemann, Strafverfahrensrecht, 29. Aufl. 2017, § 12 Rn.

Δαλακούρας Θ., Η σιωπή του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Αρμ. 1989

Ζησιάδης Β., Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου μετά την ανάκριση και στην κύρια διαδικασία,

Κ.Ο.Κ. άρθρο 42 §3, §4

Καμίνης Γ., Παράνομα αποδεικτικά μέσα, 1998

Καρράς Α., Κριτικές προσεγγίσεις στην Ποινική Δικονομική Νομολογία του Αρείου Πάγου κατά το έτος 2007, ΠΛογ 2007

Κουκλουμπέρης Ν., Εσωτερικές έρευνες και αρχή της μη αυτοενοχοποίησης, Διαδικτυακό περιοδικό The art of crime, τ. 8 Μάιος 2020
<https://theartofcrime.gr/%ce%b5%cf%83%cf%89%cf%84%ce%b5%cf%81%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%ad%cf%81%ce%b5%cf%85%ce%bd%ce%b5%cf%82-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b1%cf%81%cf%87%ce%ae-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bc%ce%b7-%ce%b1%cf%85%cf%84/>

Λεβέντης Γ./Παπαδημητρίου Κ., Ατομικό εργατικό δίκαιο, 2011

Μπάκας Χ., Το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου, ΠΧ ΛΖ

Παπακυριάκου Θ., Η αρχή της μη αυτοενοχοποίησης στην ελληνική έννομη τάξη υπό το φως της νεότερης νομολογίας του ΕΔΔΑ, 2009

ΣυμβΠλημΑθ 1709/2009, ΠοινΧρ 200

Τόγιας Σ., «αναφαίρετο δικαίωμα της επιχείρησης να ρυθμίζει τα του οίκου της», 2013

Τόγιας Σ., Η διενέργεια ανακριτικών πράξεων από ιδιώτες στην υπόθεση Siemens, σε: Η ποινική διαχείριση της δωροδοκίας: Δυνατότητες και όρια, 6ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, (31 Μαΐου – 1 Ιουνίου 2013), 2013, σ. 423 επ.

Τριανταφύλλου, Η ρύθμιση και η λειτουργία των ερευνών κατά τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, 1993

Τσόλκα Ό., Η αρχή nemo tenetur se ipsum prodere/accusare στην ποινική δίκη, 2002

Ελληνική Νομολογία

ΑΠ 819/2013, ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 533/2011, ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 568/2008, ΝΟΜΟΣ

ΟΛ.ΑΠ 2/1999, ΝΟΜΟΣ

ΟΛ.ΑΠ. 2/2021, ΝΟΜΟΣ

Συμβ.Πλημ.Λαρισας 125/1993, Αρμ. 1993

Αποφάσεις ΕΔΔΑ

Allan v U.K., 2002, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60713%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60713%22]})

Bykov v Russia, 2009, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-91704%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-91704%22]})

De Legé v Netherlands, 2022
[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-219556%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-219556%22]})

Funke v France, 1993, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57809%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57809%22]})

Jalloh v Germany, 2006,
[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22Jalloh%22\],%22itemid%22:\[%22001-76307%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22Jalloh%22],%22itemid%22:[%22001-76307%22]})

KANSAL v. United Kingdom, 2004,

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-23418%22>}}

O' Halloran and Francis v U.K., 2007

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22002-2657%22>}}

Saunders κατά U.K., 1996, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58009%22>}}

Serves v France, 1997, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-67092%22>}}

Αλλοδαπή Νομολογία

Rochin v. California 1952, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/>